

BART SLIJPER

In dit gevreesd gemis

Het leven van Willem Kloos

2012 Uitgeverij Bert Bakker Amsterdam

BART SLIJPER

In dit geveerd
gemis

Het leven van Willem Kloos

© 2012 Bart Slijper
Omslagontwerp Suzan Beijer
Foto omslag Prentenkabinet, UB Leiden
www.uitgeverijbertbakker.nl
ISBN 978 90 351 3529 1

Uitgeverij Bert Bakker is onderdeel van Uitgeverij Prometheus

I

*De hemel is wit, maar de wolken zijn zwart.*¹

‘Zo, Kloos, ben jij daar?’

Het is 15 mei 1880, Willem Kloos loopt door de Kalverstraat, soms stopt hij even om in een etalage van een boekwinkel te kijken, wanneer opeens een grote blonde jongen met uitgestoken hand op hem toekomt. Eigenlijk voelt hij zich ongemakkelijk, zo onverwacht op straat iets terug te moeten zeggen, en bovendien: hij kan zich niet herinneren dat hij die jongen kent.

Zo stug als Kloos is, zo vlot praat de ander. Jacques Perk heet hij, hij is bijna eenentwintig jaar, vrijwel even oud als Willem. Beiden hebben op de hbs aan de Keizersgracht gezeten, maar Perk zat in een andere klas. Hij heeft toevallig zonet in het Leesmuseum op het Rokkin in het tijdschrift *Nederland* het poëziedebuut van Kloos gelezen, ‘Rhodopis’, dat eerder die maand verschenen was. En nu wilde hij vragen – hij schrijft zelf ook gedichten – of Kloos zin zou hebben om ‘s avonds langs te komen op zijn studentenkamer.²

Die avond in Perks kamer aan de Kerkstraat 263 heeft Kloos alle reden om de ander te benijden. Zelf is hij wel gewend aan boeken, niet aan mensen. En Perk die praat maar: druk, hooggestemd of luchtig, ‘soms van [zijn] stoel afglijdend / Schertsend op ‘t bont-gebloemd tapijt’, zoals Kloos het zich een halve eeuw nadien nog herinnerde.³

Op het eerste gezicht is Willem de tegenpool van Jacques. Kloos leeft, zo schrijft Perk in december van dat jaar, ‘in het volle Amsterdam als op een onbewoond eiland’, hij mist ‘omgeving’. Hij mist, schrijft Perk weer wat later, ‘wat anderen als een voorrecht wordt toegerekend en hij is blij dat hij dit mist en hij zoekt dit gemis geenszins te vergoeden... heel weinig kwam hij met mensen in aanraking, veracht derhalve het *savoir-vivre* en is een ongelikte goede kerel’. Beleefdheidsvormen vindt hij maar huichelachtig.⁴

Algauw vindt Kloos een omgeving: in de kamer van zijn vriend, aan diens schrijftafel, waar ze samen zullen lezen en werken.

Willem Johannes Theodorus Kloos (geboren op 6 mei 1859) bracht zijn jeugd door in een smal, zeventiende-eeuws huis aan de Herengracht 411, waar zijn vader in het souterrain het beroep van kleermaker uitoefende.⁵ Het zijn donkere jaren, trage uren, eindeloze dagen

Herengracht 411 (middelste huis), waar Willem Kloos van 1861 tot 1880 woonde.

en Willem zit daar maar aan tafel in een boek te lezen – een kinderboek, een stichtelijk boek, het maakt niet uit wat voor een boek. Bij hem in de kamer een vrouw en een jongen die acht jaar ouder is dan hij. Hij houdt zich doodstil in het hem vijandige huis, ‘t koele, harde huis, dat leek een dichte Kist’.⁶

Willem mag niets zeggen, tenminste niet meer dan een paar woorden en alleen als hem wat gevraagd wordt. Door de jaren is hij stil geslagen. Als hij op zijn kop krijgt, trekt hij zich meestal nog verder terug; hij is een stiekemer, hoort hij de vrouw soms zeggen wanneer er bezoek is. Pas toen hij, bij de oproep voor militaire dienst, zijn geboorteakte onder ogen kreeg, kwam hij te weten dat dat afschuwelijke, bleke mensje en die jongen niet zijn moeder en zijn broer zijn. In een moment van grote verwondering en tegelijk met een weemoedig gevoel van bevrijding doorziet hij dan opeens het raadsel van zijn kindertijd. Zijn jeugd is zo erg door liefdeloosheid vergiftigd, dat hij zich het ‘ijzig-zwijgend Vrouw-mensch’ en haar zoon tot aan de laatste dagen van zijn leven herinnert als ‘Twee mensen-ratten [die] / Loerden of ’k mij bewoog en sneerden dan’.⁷

Op het moment dat Willem geboren werd, woonde kleermaker Johannes Kloos met zijn vrouw Anna Cornelia Amelse aan de Botermarkt (nu: het Rembrandtplein). Even later verhuist het gezin naar het Singel 24, waar de moeder, achtentwintig jaar oud, korte tijd na de geboorte van haar tweede zoon aan tuberculose overlijdt. Een paar weken na haar sterft haar jongste zoontje. Willem is nog geen anderhalf als deze rampen zich voltrekken.

Ruim een jaar na de dood van zijn vrouw hertrouwt vader Kloos met Sophia Petronella van Beresteijn, een weduwe met een – inderdaad – stroef voorkomen die, na zesendertig levensjaren, eruitziet als een oudere vrouw. Ze brengt haar zoon Henri mee.

Dit viertal betreft het huis aan de Herengracht 411. In Kloos’ herinnering is zijn vader een strenge, hoewel niet slechte, grotendeels afwezige figuur. Op gezette tijden wordt hij door zijn nieuwe vrouw uit het souterrain geroepen om Willem te bestraffen. ‘Hij luisterde een paar ogenblikken naar de snel-gezegde woorden van zijn vrouw – mij zelf werd bars het zwijgen opgelegd, als ik daar maar een enkel woord tegen in waagde te brengen – en met kalme stevige hand

Willem Kloos met zijn vader, stiefmoeder en stiefbroer, rond 1865.

ontving ik dan een sterke lichamelijke afstraffing.' De kleine Willem is ervan overtuigd dat hem onrecht wordt aangedaan, maar van zijn vader hoeft hij weinig te verwachten. Het is een man 'die om de vrede voor zichzelf in zijn woning te bewaren, zich niet intiem-huiselijk met mij bemoeide, d.w.z. hoogst zelden gemoedelijk het woord tot mij richtte'.⁸ Willem beziet hem met eerbiedige angst en hij weet dat hij niets tegen de overmacht van zijn huisgenoten kan beginnen.

Van de eerste dagen op zijn lagere school aan de Bloemmarkt is Kloos een wanhopig kinderverdriet bijgebleven: het was voor hem niet te bevatten hoe hij in de zwarte streepjes en lusjes, waarvan de hulponderwijzer hem vertelde dat het letters waren, ooit iets anders

kon zien dan gewoon maar krabbels. Wanneer Willem ten slotte in huilen uitbarst wordt de onderwijzer, de al wat oudere heer Huye, erbij geroepen en deze weet hem gerust te stellen door te vertellen dat iedere jongen op den duur lezen leert, 'dus jij natuurlijk óók!' Kloos zal zijn meester altijd dankbaar blijven 'voor die allereerste gemoedelijke woorden, die ik in mijn leven te vernemen kwam'.⁹

Wanneer Willem eenmaal kan lezen krijgt hij van een oudtante een boek cadeau dat waarschijnlijk nog uit haar eigen jeugd dateert. Eén plaatje uit dit religieuze kinderboekje zal hij zich altijd blijven herinneren. Op de voorgrond ervan knielt een monnik of anders is het een ridder, achter hem een in gotische stijl gebouwde kapel – maar daar gaat het allemaal niet om. Want op de achtergrond staan populieren die in de verte overgaan in zwarte vlekken: daar moet nog een heel bos zijn. Het lijkt, als hij op een namiddag of een grijze zondag wat langer kijkt, of er beweging in de boomtoppen is te zien. Door het eindeloze bos lopen onzichtbare paden waarover de kleine Willem kan wegdwalen en voor even uit de halfdonkere achterkamer is bevrijd.¹⁰

Een lichtpunt in huis is de zorgeloze kleurigheid van hun kanaries. Willem noemt ze Groentje, Geeltje, Mosje, en kijkt, terwijl hij ze wat suiker of een slablaadje voert, of ze op hun namen reageren.¹¹

Als hij wat ouder is, is het een geweldige opluchting om na zijn huiswerk de voordeur achter zich dicht te kunnen trekken. Langs de bomenrijke gracht, in de zon of in de mist, in de striemende regen of onder de sterren, maar hoe dan ook op pad, weg van de grauwe benepenheid. Daar loopt hij met stijve passen op zijn lange, magere benen. Hij heeft een bleek gezicht en onverbiddeijk kort gehouden stug geel haar, waardoor hij, zo denkt hij zelf, wel wat van een zwakzinnige heeft.¹² Ziet hij de mensen eigenlijk wel? Overal in de straten is geschreeuw van kinderen en werkmannen, de muziek van de talrijke straatmuzikanten en de draaiorgels is de hele dag door te horen en boven alles uit klinkt het kletterende lawaai van wagens die over de kinderkopjes rijden, maar te midden van al die drukte lijkt Willem met zijn gedachten alleen. Hij kent alle hoeken van de stad; blij als hij op pad wordt gestuurd, de kant van het IJ op om bijvoorbeeld thee te halen. Zijn tochten gaan almaar verder. Hij is een jaar of zeventien als

hij wandelingen maakt op de Amstelveenseweg, de Kalfjeslaan of de Oosterdoksdiijk en dan urenlang voortloopt over de stille buitenwegen tussen weilanden en groentetuintjes, tot hij in een naburig dorp komt.

Goede herinneringen koestert Willem aan de ouders van zijn stiefmoeder, voor hem opa en oma, die in Gouda wonen. Hij voelt zich thuis bij deze vriendelijke oude mensen, net als trouwens bij de andere grootmoeder van zijn stiefbroer. Tot de dood van zijn grootouders in 1875 en 1876 logeert hij jaarlijks bij hen. Zijn opa, Johan Louis van Beresteijn, oud-burgemeester van Reeuwijk, zit meestal in zijn leunstoel bij het open raam zijn lange pijp te roken en te luisteren naar het geruis van de beuken. Voor de buitenwereld houdt hij de deftigheid op. Vrome mensen: zijn vrouw leest dagelijks langdurig voor uit een of ander Bijbels dagboek. Maar het gebeurt geregeld dat de doodse verveling hem te machtig wordt. Dan loopt hij met Willem naar buiten en gaan ze samen, zoals opa het noemt, 'dapper alle singels van de stad verslaan'. Of ze wandelen Gouda uit, om ongezien aan de slootkant visjes te vangen.¹³

Soms speelt Willem wel met andere kinderen, maar boeken zijn zijn grootste vrienden.¹⁴ Aanvankelijk biedt zijn lectuur hem binnenshuis de 'enige veilige wijkplaats voor het hatelijk-stroef bewegend (...) telkens stijf-hard op mij inhakkende marionettentheater'.¹⁵ In de loop van de jaren helpen zijn boeken hem echter niet alleen om de wanhoop de baas te blijven, zij leren hem ook, misschien nog meer dan zijn wandelingen, het grote, kleurrijke leven kennen.

Willem heeft, wanneer hij op de hbs zit, logisch genoeg nog niet het geld voor allerlei aankopen in een boekwinkel. Daarom leent hij wekelijks een romandeel bij de leesbibliotheek van W. Eelkema aan de Warmoesstraat, kosten: vijf cent per week per boek. Zo maakt hij rond 1875 kennis met een groot aantal buitenlandse schrijvers, van wie Victor Hugo en Eugène Sue de meeste indruk maken. *Le Juif errant* (1845) van Sue, waarvan een Nederlandse vertaling in zes losse delen was verschenen, is waarschijnlijk wel zijn opwindendste ontdekking. Meteen de eerste bladzijden al is hij geboeid, het lezen van dit werk is een groot feest, en: 'in mijn saaidaagsch Jongensleven klonk 't me als openbaring / Van 't vèr-af vreemde Levenswoelen'.¹⁶

Sue publiceerde veel van zijn romans eerst als feuilletons in kranten, waardoor zijn populariteit tot grote hoogten steeg. De publicatie in deze vorm verklaart de snelle opeenvolging van spannende verwickelingen: de lezer moest ook de volgende krant willen kopen. *De wandelende Jood* zindert honderden bladzijden lang van de ene onwaarschijnlijke misdadige intrige naar de andere. Het zegt iets over het isolement en de wereldvreemdheid van Willem, dat hij door dit fantastische avonturenboek het gevoel krijgt de wereld beter te kunnen begrijpen. Maar wel logisch is dat hij (net als zo veel volwassenen uit die tijd) in de ban raakt van Sue en niet de tijd krijgt om zich een moment te vervelen.

Als kleine jongen was Willem al geboeid door het leven van vele eeuwen geleden en kon hij helemaal opgaan in afbeeldingen van het oude Egypte. Hoe sterk dit meteen ook een vlucht uit het heden was, blijkt uit zijn kinderlijke fantasieën die hem op een vreemde manier opwinden. In zo'n piramide zou hij zich kunnen verstoppen, weg van iedereen, om dan rustig te wachten tot de dood hem overviel. 'En de Sfinx leek me een gruwelijk, ijskoud monster, op welks harde reuzenogen ik mijn eigen ogen zou willen leggen, de armen om zijn wijde hals slaande en mij met mijn nagels aan uitsteeksels vasthoudend, tot ik ten slotte versuft dus zwak geworden, pijlsnel voorgoed naar beneden zou tuimelen in het daar dan verder eeuwig over mij henenstuwende zand.'¹⁷ In zijn hbs-tijd begon hij met grote verwachtingen het werk van de egyptoloog Georg Ebers te lezen, maar diens koningen en hovelingen leken hem zo onnatuurlijk deftig, eerder slechte negentiende-eeuwse acteurs, dat hij veel liever naar een frisse oase in de woestijn was gevlucht dan dat hij in deze nephofwereld had moeten verkeren.

In de laatste jaren van de hbs gaat Willem vaak naar de boekenstalletjes op de Botermarkt, waar hij met zijn angstvallig opgespaarde geld voordelige zaken doet. Hij koopt er wel dertig oude uitgaven van de Londense boekverkoper Charles Cooke, waaronder *The history of Tom Jones* en *Amelia* van de achttiende-eeuwse schrijver Henry Fielding, en voorts een beduimelde editie van het verzameld werk van Goethe.¹⁸

Botermarkt met boeken- en prentenstalletjes, J.F.D. Kok, ongeveer 1850.

De grote Goethe zal, hoewel Kloos met sympathiserende bewondering van diens werk geniet, hem niet in het diepst van zijn hart raken. Hij voelt zich veel meer verwant met Heinrich Heine en August von Platen, wier werk hij in de tijd na zijn eindexamen op de Botermarkt bemachtigt. De gedichten van Heine, vooral zijn latere, geschreven in de jaren dat hij verlamd op zijn ziekbed lag, drongen zoals Kloos schrijft 'weemoedig tot mijn hart door en soms ook vlijmend-scherp in mijn jeugdige geest'.¹⁹

Maar uiteindelijk zal de poëzie van Heines tijdgenoot August von Platen (1796-1835) nog belangrijker blijken te zijn: aan de hand van zijn heldere, streng klassiek gebouwde sonnetten maakt ook Kloos zich deze versvorm eigen.²⁰ Op het eerste gezicht lijkt het werk van Von Platen zo koel (dit is de dichter door de jaren heen ook verweeten), al die regels, dat hele korset van een strak rijmschema en een haast onwrikbaar metrum. Desondanks is deze poëzie toch nooit gewrongen. En het mooie is dat achter de gebeeldhouwde architectuur een tragisch en intens liefdesleven voelbaar wordt. De 'klassiek-hartstochtelijke Platen', zoals Kloos hem karakteriseert,²¹ sublimeert in zijn perfecte verzen een liefde voor mannen die hij alleen in verholde vorm kan uiten.

Wie in 't gewoel ons ziet bij onze gangen,
Mag geen vermoeden hebben dat wij stil
Worden verteerd door dit verliefd verlangen.²²

Net als Kloos verdiept ook Perk zich rond zijn twintigste in het werk van Von Platen.²³ Wat hun beiden moet hebben getroffen is de absolute waarde die Von Platen aan de schoonheid toekent, hetgeen uitmond in niets minder dan een evangelie van de schoonheid.

Rondom de glorie zelf van God te zweven,
Vermag de kunst alleen en mag het wagen;
Wiens hart voor de volmaaktheid heeft geslagen,
Hem hoeft de hemel verder niets te geven!²⁴

Zowel deze thema's als de sonnetvorm, waar Perk en Kloos dus onafhankelijk van elkaar kennis mee maken, zullen al heel gauw in dit verhaal een grote rol gaan spelen.

En de liefde? Hoe verging het Willem, na zijn eenzellige jeugd, in de liefde? Hierover is hij zelden duidelijk geweest. Maar in een brief van 8 augustus 1882 aan Albert Verwey – Kloos verbleef op dat moment in Brussel – geeft hij een fascinerend overzicht van de klappen die hij op dit gebied heeft moeten incasseren. Hij beweert in deze brief dat hij niet meer in staat is om lief te hebben en vervolgt: 'Ik herinner mij echter een tijd, dat het anders was. Toen ik achttien jaar was, leed ik onder mijn eersten hartstocht, – wat vóór dien tijd viel, was slechts "the light fire in the veins of a boy"²⁵ – Eenzaam was ik, en toen de dood kwam, kon hij mij niet eenzamer maken. Daar heb ik veel verdriet van gehad. Wat onkruid op een graf geplukt, is het eenige, wat er voor mij overblijft. Daarna kwam de groote passie van mijn leven. Zes maanden was ik gelukkig en toen ik weer weggestooten werd, dacht ik, dat ik breken ging. Maar ik ben er toch van opgekomen, wat harder en wat nuchterder.'²⁶

De grote passie in het leven van Kloos, daar gaat het straks uitvoerig over – maar voor wie is, een aantal jaren tevoren, die eerste echte hartstochtelijke liefde bestemd? Kloos zal het nooit opschrijven. Rond 1877 moet het zijn geweest, en verder blijkt uit het boven-

staande brieffragment dat de dood een einde maakte aan het leven van de geliefde zonder dat deze de gevoelens van Willem beantwoord had.

Een van Willems klasgenoten op de hbs aan de Keizersgracht was Jan Beckering, zoon van een gepensioneerd zeekapitein. Jan was een goede leerling die in november 1876, ruim een halfjaar voor het eind-examen, van school was gegaan om zich door middel van privéonderwijs voor te bereiden op het toelatingsexamen van de universiteit. Zijn plan was om medicijnen te gaan studeren. Maar hij zakte voor het examen, dat op 21 en 22 september 1877 werd afgenomen. Op zondag 23 september reist hij met de trein naar Haarlem, waar de volgende dag zijn portefeuille in het Spaarne wordt gevonden. Het duurt daarna nog zes dagen voordat een brugwachter zijn lichaam uit het water opdregt.²⁷

Jan Beckering was een van Willems weinige vrienden en is door zijn ontijdige dood de enige die past in de omschrijving die Kloos in 1882 van zijn eerste grote liefde geeft. In 1930 schrijft hij er het volgende over: 'Een flinke en fijn-intelligente schoolvriend van me – ik ontmoette hem iederen Woensdag- en Zaterdagmiddag op de kamer van een derden vriend (...) – en wij praatten dan met zijn drieën over Leven en Dood en allerlei soortgelijke kwesties, b.v. de persoonlijke onsterfelijkheid, die andere schooljongens gewoonlijk niet zoozeer interesseeren, – bleek zich op een slechten dag, buiten eenig mogelijk weten van de twee anderen om, van kant gemaakt te hebben. Hij was naar Haarlem gereisd en had zich daar hals over kop in het Spaarne gegoooid.'²⁸ Kloos zal de trieste gebeurtenis rond zijn zeventigste levensjaar een aantal keren op schrift stellen. De ene keer verklaart hij de dood van zijn vriend uit diens sombere, cynische karakter, in andere versies noemt hij het niet gehaalde examen of een ongelukkige liefde voor een meisje als oorzaak. Levenslang zullen de laatste beelden van zijn vriend hem bijblijven: 'zijn gezicht zag ik toen volkomen vredig-wit op het kussen liggen. En op één wang alleen was een onregelmatige donkere vlek, vermoedelijk omdat deze op de modder van de bodem gelegen had.'²⁹ De confrontatie met de dood was, zo schrijft hij, geweldiger dan hij als jongen van achttien kon voorzien en een 'diep-priemende' pijn, een 'donker vuur',

maakte hem toen het leven iedere dag tot een hel.³⁰

In tegenstelling tot Jacques Perk had Willem de hbs geruisloos doorlopen en legt hij in augustus 1877 met succes zijn eindexamen af. Voor het eerst in zijn leven kan hij nu een eigen koers varen. Een tante van zijn jonggestorven moeder had hem een kapitaal van 5200 gulden nagelaten, wat Willem de vrijheid geeft om, tegen de wil van zijn vader in, zijn liefde voor de literatuur te volgen en te kiezen voor de studie klassieke letteren.³¹ Voor de hand liggend is dit niet, aangezien op de hbs geen Grieks en Latijn werd gegeven. Om aan de universiteit toegelaten te kunnen worden, volgt hij vanaf het najaar van 1877 privélessen bij zijn oude geschiedenisleraar dr. Willem Doorenbos, die een veelzijdig ontwikkelde geleerde en productief publicist is.³² Twee jaar lang bezoekt Willem twee avonden in de week de inspirerend rommelige studeerkamer van Doorenbos in de P.C. Hoofdstraat. Wanneer hij binnenkomt, zit zijn docent altijd nog wat te lezen te midden van de verspreid liggende boeken. Het mooiste en het leerzaamst zijn de momenten waarop de eigenlijke lesstof voor een poosje moet wijken voor een monoloog van Doorenbos over 'allerlei historische Figuren en kwesties, die haastig-levensvol rolden uit zijn volkomen onbevooroordeelde grijze kop'. Terwijl hij praat, lijkt het of zijn vriendelijke, scherpzinnige ogen in een andere wereld kijken.³³ Hoe graag Willem deze andere tijden wil leren kennen, hoe geconcentreerd, hoe hard hij werkt, blijkt uit zijn lectuur van *A History of Greece* van George Grote. Maand na maand leest hij zich weg uit het grauwe huiskamertje waar hij nog altijd zit. Aan het eind van ieder hoofdstuk pauzeert hij dan om, even precies als uitvoerig, een samenvatting in het Engels te schrijven van al met al honderden bladzijden, tot hij op deze manier alle twaalf lijvige delen heeft door-gewerkt.³⁴

Onder de eerste poëzie die Kloos schrijft zijn verwonderlijk genoeg veel gedichten in de Duitse taal.³⁵ In de sterk geromantiseerde herinneringen die de oude Kloos heeft opgetekend, doet hij het voorkomen alsof deze verzen spontaan uit hem opwelden terwijl hij, gewoon aan het studeren voor zijn toelatingsexamen, door een diepere macht werd bestuurd. Zo is het ongetwijfeld niet gegaan. Dat hij in het Duits schrijft komt door de grote indruk die de Duitse literatuur, met

in de eerste plaats de poëzie van Heine en Von Platen, op hem had gemaakt. Helemaal uitzonderlijk is het ook niet: er waren in de jaren zeventig verschillende Nederlandse schrijvers die in de Duitse taal publiceerden. Maar het is wel zeker dat hij bij het uitschrijven van zijn opwellingen soms gewoon even zijn woordenboek moest opslaan. Pas in 1881 publiceert hij uit dit werk zes sonnetten in het tijdschrift *As-trea* en weer veel later, in 1897, volgen in *De nieuwe gids* nog acht van zijn Duitse jeugdsonnetten. Kloos zelf heeft naderhand het begin van zijn dichterschap meermaals in verband gebracht met de indruk die de dood en de begrafenis van Jan Beckering op hem hadden gemaakt: uiterlijk rustig en vanbinnen stil ontroerd wilde hij weer aan het werk gaan, toen ineens de emoties in poëzie naar buiten braken. Het is, hoe deze poëzie dan ook mag zijn ontstaan, in elk geval duidelijk dat een gedicht als het volgende geschreven is met een gemoed dat door het drama van de vroege dood van zijn vriend ontsteld is.

Mein armes Herz, wie wird es dir ergehen,
Wenn sonnenlos nunmehr die trüben Tage
Vorüberschleichen? Herz, mein Herz, ich frage,
Wie wirst du lernen dein Geschick bestehen?

Wie wirst du einsam sein und nicht vergehen?
Stosz aus, stosz aus die letzte, lange Klage!
Es schlieszt sich über dich mit dumpfem Schlage
Das wilde Meer der halbgewiegten Wehen.

Nur Dieses blüht empor aus den Ruinen
Des süszen Glückes, dasz du einst geträumet,
Ein leeres Bild, ein Schein von was geschienen:

Erinnerung, die dir dein Elend reimet,
Der bittre Trost, wenn dies als Trost kann dienen:
Des Lebens Wein ist dir ja längst zerschäumet.³⁶

Bij het begin van zijn universitaire studie, in september 1879, kan Kloos eindelijk een eigen kamer betrekken: hij gaat wonen in de Leidsestraat

33, op de hoek met de Keizersgracht, dicht bij het ouderlijk huis.

Willem Kloos is nog maar twintig jaar oud wanneer hij, op 20 december 1879, onder het pseudoniem Q. N. zijn debuut maakt als criticus in het gezaghebbende weekblad *De Nederlandsche spectator*.³⁷ Meteen in de eerste zin van zijn eerste essay kiest hij voluit de aanval. Het is *De gids*-redacteur Charles Boissevain die de volgende neerbuijgende volzin om zijn oren krijgt: 'De heer Charles Boissevain bezit in ons land onder zeker publiek een zekere reputatie, als belletrist en criticus, die hij voornamelijk te danken heeft aan zijn gladden stijl en aan het gehalte zijner denkbeelden, die noch nieuw, noch diep genoeg zijn, om voor excentriek gehouden te worden, noch zoo zeer verouderd of gemeenplaatsig, dat menschen van halve ontwikkeling ze niet als de hunne zouden kunnen begroeten.' Kloos schrijft deze snerende karakteristiek naar aanleiding van Boissevains zeer lange en negatieve bespreking van Marcellus Emants' *Lilith*.³⁸

In het in september 1879 verschenen allegorische gedicht van Emants wil Lilith (de verpersoonlijking van de wellust) wraak nemen op Jehova, die haar verstoten heeft. Zij krijgt wel spijt, maar pas als zij het kwaad niet meer kan stoppen. Wanneer Adam bereid is al de schoonheid van Eden, de vriendschap en zelfs zijn eigen leven te offeren voor één ogenblik van wellust en hij aan 'Eva's blanken boezem nederzigt', dan 'Valt op hun hoofden uit demonen-handen / Een regen neer van donkre violieren, / De geurge bloemen aan den dood gewijd'.³⁹ Voortgejaagd wordt het eerste mensenpaar en door alle eeuwen heen zullen de honger, de dorst, de heerszucht en de dood, door de geboorte van miljoenen ellendige stervelingen, hun heerschappij op aarde bestendigen.

Boissevain beschouwt *Lilith* als een bezoedelende parodie op Genesis 1 en, aangezien hij voor zijn bespreking gedwongen is uit het gedicht te citeren, drukt hij zijn lezers op het hart om met het oog op hun kinderen geen exemplaar van deze aflevering van *De gids* in de huiskamer te laten slingeren. Hij is geschokt, hij vindt de voorstelling dat Jehova als 'een verliefden Jupiter' de eerste twee mensen bij Lilith heeft verwekt, ruw en heiligschennend. Wat valt er bovendien te winnen met de opvatting dat het leven door ellende overheerst wordt? Emants heeft veel talent, dat moet hij toegeven, maar volgens Boissevain gaat

het in de kunst niet om de vorm en de stijl, 'doch wat de kunstenaar wil uitdrukken is het voornaamste'. En deze inhoud is bij Emants verderfelijk: 'Een letterkunde, die de zedelijke veerkracht niet staalt, de intellectuele kracht niet sterkt, niet troost en geen horizon wijst, kan door geen vormen, hoe schoon en welluidend ook, aandacht winnen.'

Die Boissevain begint meteen maar moord en brand te schreeuwen, schrijft Kloos, net als vroeger de Engelse conservatieven over Shelley en Byron: de zedelijkheid is in het geding, de jeugd wordt bedorven, de godsdienst aangetast. En dat allemaal omdat Emants Jehova 'een paar gekke dingen' heeft laten doen, die volgens Kloos in elk geval niet erger zijn dan wat er in het Oude Testament over deze tiran staat geschreven. Daar vinden we namelijk 'de dwaze voorstelling van eenen God, die het eerste menschen-paar schept, maar ze reeds vooraf, want hij is alwetend, voor eeuwig tot ellende heeft gedoemd, omdat zij moesten vallen over een steen, dien hij hun, expresselijk daartoe vervaardigd, in den weg had gesteld'.

Boissevain vraagt zich, zo betoogt Kloos, steeds af of de dichter Emants zich wel voegt naar zijn eigen verwarde, kleine opvattingen terwijl de belangrijkste vraag moet zijn: 'is de dichter dichter geweest?' En dan wil Kloos nu wel eens zeggen dat in *Lilith* bijzonder mooie passages staan, geschreven in een stijl zoals in Nederland haast nooit te horen is.⁴⁰

Aan het einde van zijn stuk vraagt Kloos zich af of hij Boissevain zelf zal hebben overtuigd: 'Dat geloof ik niet, want de heer B. is niet zichzelf, maar slechts een der woordvoerders van eene partij, van een geest, die steeds in Nederland geheerscht heeft en het eindelijk wellicht geheel ten val zal brengen. Wij zijn van nature reeds traag in het voortgaan, maar treedt er dan eindelijk eens iemand op, die wat nieuws brengt, dan staan wij dadelijk gereed hem tot dank met drek te werpen, wijl hij Jahveh niet vereert, zooals hier; wijl hij een "gemeene vent" is, zooals elders; eigenlijk echter, wijl hij ons zeer ten ontijde in onze zoetsappige en voordeelige middelmatigheid komt storen, wat "niet mag".' Met een heftigheid die meteen voor opschudding zorgt, maakt Kloos bij zijn debuut al veel duidelijk van zijn denkbeelden over poëzie, over God en over de slaperigheid en het moralisme die Nederland beheersen.

Het artikel van Q. N. over Boissevain, zo schrijft Jacques Perk op 29 december 1879 aan *Spectator*-redacteur Carel Vosmaer, is 'mij als uit het hart geschreven'.⁴¹ Wie de auteur van het stuk mag zijn, weet hij dan nog niet.

[3]

Jacques Fabrice Herman Perk (geboren op 10 juni 1859) is een vrolijke jongen, opgewonden van levenslust en zo overmoedig als een romantisch dichtertje maar zijn kan. Hij is, als de zon schijnt, verliefd op al die mooie Amsterdamse meisjes. In de lente en in de zomer loopt hij door de straten in een opvallend witgrijs kostuum, lichtgrijs helmhoedje op, ook nog grijze schoenen aan en, als een knallend accent, een robijnrode das. Het doet hem plezier dat zijn lichtzinnige kleding opzien baart wanneer hij met zijn wandelstok door de volksbuurten van de stad wandelt. De mode is donker, maar hij haat het zwarte en bovendien is zijn afwijkende dracht in harmonie met zijn gevoel dat hij anders is dan de anderen.⁴²

Je kunt ook zeggen: Jacques past niet zo goed in de maatschappij. Een paar jaar eerder, in februari 1877, had hij zijn vader een lange brief overhandigd, een hele beschouwing waarin hij hem uitlegt dat zijn schoollessen van weinig of geen nut zijn en dat hij zich op een andere manier zal moeten ontwikkelen. Dit idee, schrijft hij, is hem kortgeleden in een hallucinerende dagdroom nog weer eens heel duidelijk voor de geest gekomen. Plotseling voelde hij de aarde ver onder zich wegzinken en een siddering bevangt hem. Er is iemand bij hem, alleen hij weet niet wie. Hij wil die ander vasthouden, maar hij grijpt in de lucht. 'Snel als het hemellicht vliên we naar boven, toch duizel noch suizel ik van het steeds snellere vliegen en fladderen, stijgen en rijzen. Het duister en donker ligt ver reeds beneên ons, lichter en lichter wordt de omgeving.' Wanneer hij dan van verre naar beneden blikk ziet hij de aarde als een kleine bol. 'En op de aardkorst, wiemelend en kruipend is al wat zich mensch noemt zichtbaar en bloot. Ik zie hen zich dwingen, in bochten zich wringen, liefhebben en haten,